 <https://doi.org/10.30563/turklad.910555>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types : Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date : 06.04.2021
Kabul Tarihi / Accepted date : 08.12.2021
Yayın Tarihi / Date published : 20.12.2021

Atıf / Citation

Şəfizadə, S. (2021). Qloballaşan Dünyanın Qadın Xarakterində Oynadığı Rol (Müasir Azərbaycan və Türkiyə Hekayələri Əsasında). *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRKLAD)*. 5. Cilt, 2. Sayı, 357-365.

**QLOBALLAŞAN DÜNYANIN QADIN XARAKTERİNDƏ OYNADIĞI ROL
(MÜASİR AZƏRBAYCAN VƏ TÜRKİYƏ HEKAYƏLƏRİ ƏSASINDA)**
*The role of globalisation in the formation of female character (in the content of
Azerbaijani and Turkish stories)*

SİMA ŞƏFİZADƏ¹

Öz

Qlobal düşüncə ənənəsi və nəzəriyyəsi artıq XX əsrin 2-ci yarısından sonra Azərbaycan və Türkiyə milli ədəbiyyatlarının mahiyyətinə təsir edərək, öz tendensiyasını fərqli ideya-obrazlar sistemi şəklində nüfuz etməyə başlamışdır. Bu nüfuz özünü ədəbi cərəyanlar, fərqli üslublar, qərb düşüncəli obrazlar vasitəsilə bəyan etdi. Yeni düşüncə tərz, gətirdiyi yeniliklərlə bərabər, ənənəçiliyə qarşı çıxaraq, “yeni dünya insanı” obrazını yaratdı. Bu prosesdə obrazlar (qadınlar) milli identiklikdən uzaqlaşaraq, türk milli ideologiyasından qaynaqlanan xarakter cizgilərini itirərək qərb dünyasının qadınına çevrildilər. Azərbaycan yazıçılarında Afaq Məsud, Azər Qismət, İlqar Fəhmi, Türkiyə yazıçılarında isə Camal Şakar, Buket Uzuner, Ayşe Kulin hekayələrində məhz bu cür qadınları psixoloji və sosioloji, milli özünüdərk aspektindən əks etdirməklə, müasir dövrün və ədəbi prosesin aktual predmeti olaraq hekayələrə gətirə bilmişlər.

Açar sözlər: hekayə, feminizm, qadın, qloballaşma, xarakter

Abstract

After the second half of the 20th century, the tradition and theory of global thinking influenced the essence of the Azerbaijan and Turkey national literature and began to influence its trend in the form of a system of different ideas and characters. This influence was presented through literary movements, different styles, and Western-aesthetic features. Alongside its innovations, a new way of thinking opposed traditional mind, by creating a ‘Man of the New

¹ Doktora Öğrencisi, AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Bakü/AZƏRBAYCAN.

El-mek: sima_adass@mail.ru

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2324-4409>

World'. As a result of this process, female characters are slowly moving away from the national identity, and turn eventually into women of the Western World by losing their Turkish ideology. Azerbaijani writers, such as Afaq Masud, Azer Gismet, Ilgar Fahmi, while in Turkish literature, Cemal Şakar, Buket Uzuner and Ayşe Kulin were able to bring these kind of women characters by describing them in the content of psychological, sociological, and national self-awareness in the literary process.

Keywords: Story, feminism, woman, globalization, character

Giriş

Qloballaşma prosesi ilə gələn düşüncə və yeni nəzəriyyə hər iki ölkənin ədəbiyyatlarında modernizm cərəyanı ilə başlanğıcını qoydu, sonra da ekzistensializm, sürrealizm, feminizm meyilləri ilə özünü göstərməyə nail oldu. Akademik İsa Həbibbəyli modernizmin meydana gəlməsini Birinci Dünya müharibəsinin nəticəsi hesab edir, lakin onun Azərbaycan ədəbiyyatında təzahürünü 1960-cı illərlə bağlayır və onu bir sıra ədəbi cərəyanın bəhrəsi bilir. (ekzistensializm, sürrealizm, futurizm, dekadentizm və s.), postmodernizmin doğuşunu da (II Dünya müharibəsi faktını da istisna etmir) bununla – 1991-ci il Azərbaycan müstəqilliyi ilə bağlı izah edir və onların xüsusi tədqiqata ehtiyacı olduğunu bildirir (“Azərbaycan ədəbiyyatında modernizm cərəyanı olubmu?”, 2019).

Bir çox türk tədqiqatlarına və Türkiyənin tanınmış ədəbiyyatşünası Necip Tosunun araşdırmasına istinad edərək qeyd etməliyik ki, Türkiyə ədəbiyyatında isə 1980-ci il sonrası baş verən siyasi hadisələr ədəbi proseslərə də təsirsiz ötürmədi. “Edebiyyata şöylə bir serüven izlendi: Derin kopuş, kopuşun verdiği şaşkınlık. Geçmişle hesaplama, Önce geçmişe özlem, yakılan ağıtlar, nostalji. Sonra yalnızlaşma, etrafın boşalması. Ardından arayış, boşluk duygusu. Daha sonra bir şeye, bir yerlere eklemleme çırpınıları. Kurumsal tartışmaların, biçim kaygılarının öne çıkışı. Postmodernizm, yapısalcılık. İçeriksizleşme. Kopuş/geçiş sancıları. Bu tartışmaların ardından içerik yönelimleri. Cinsellik, feminizm, bireyin yüceltilmesi, özgürlük talepleri. Yazının önemin azalıp, yazarın öne çıkması (Tosun, 2005; 59). Bu hadisələrin təsviri ədəbiyyatda və yaradılan qlobal dünyanın müasir düşüncəli obrazlarında öz əksini tapdı.

Beləliklə qlobalist yazarları birləşdirən ümumi məqsədlər yaranmağa başladı.

1. Qlobalist axından geri düşmmək
2. Ənənəçiliyə qarşı çıxaraq yeniliyə cərəyanların tələblərinə və təsirlərinə uyğun olaraq qoşulmaq
3. “Dünya insanı”, “dünya evi”, “dünyəvi düşüncə”, “dünyəvi fikir”, “dünyəvi bədii üslub”la qlobalizmin “ortaq mədəni dəyərlər” ideologiyasının tərəfdarı olmaq

Qloballaşan qadınlar: Professor Tehran Əlişanoğlu da Azərbaycan ədəbiyyatında bu axına qoşulmağın başlanğıcını Afaq Məsudun yaradıcılığına bağlayır. “Milli modernizm ədəbiyyatının gəlişməsində Afaq Məsudun rolu” adlı məqaləsində milli modernizmi Afaq Məsudun yaradıcılığı əsasında belə xarakterzə edir: “60-cıların cəmiyyət fəlsəfəsindən, fərd-cəmiyyət münasibətlərindən birbaşa fərdin fəlsəfəsinə keçmək məhz onlara müyəsər oldu. Milli və sosial ətrafa çox da aludə olmayıb, milli fərdi birbaşa dünya insanı modelində axtardılar və kəşf etdilər” (Əlişanoğlu, 2016/2017: 406). Obrazlarının fərqliliyi ilə gündəmə gələn Afaq Məsudun “Qəza” hekayəsindəki qadın qəhrəmanı da millilikdən uzaqlaşmış modern olmağa çalışan obrazdır. Afaq Məsudun bu obrazı “özgələşmə” hadisəsi, ekzistensial yadlaşmada bir ana, qadın kimi üzləşdiyi çətinliklərdən bezən və bezdiyi detalları rahatlıqla ifadə edən bir obrazdır. O xəbərsiz itmiş, sübhə qədər evə qayıtmayan ərinin başına hansısa hadisənin gəldiyini ehtimal edərək, artıq azad qadınam-deyə düşünən bir qadındır. Bu ehtimal isə onu millilikdən modernliyə doğru dəyişməyə can atan fərqli xarakterli bir obraza çevirməkdədir. Hekayənin əvvəlində yazıçı tam tipik azərbaycanlı qadını və anası ilə bizi qarşılaşdırır. O gündəlik ailə qayğılarını zərif çiyinlərində daşımağa məcbur olan bir qadındır: “Əsəbi-əsəbi

fikirleşdi ki, normal adamlar idmanı səhərlər eləyir. Sonra düşün altına girib çimir, səhər yeməyi yeyir və sair. O isə səhərlər xalatını əyninə keçirməyi zorla çatdırırdı. Üç uşağı yedirtmək, geyindirmək, ərini yedirtmək, geyindirmək...Əri elə bil iflic idi. Yemək verirdin yeyirdi, vermirdin, acından ölürdü. Təmiz köynək, corab, ütülü şalvar verirdin, geyirdi. Vermirdin, elə çirkin içində gəzirdi. Demək ərinin də anasıydı. Bütün evin anasıydı” (Məsud, 2005: 71). Hekayənin digər bir hissəsində isə o, artıq “iç”ində kök salan milli varlığından qurtulmağa can atan bir obraz kimi azadlığa, millikdən modernliyə adlamaq fürsətini gözləyir. “Azadlıq haqqında fikirləşdikcə, beyninə o qədər təzə fikirlər, yeni həyat üslubları gəlirdi ki, onları üst-üstə, böyür-böyürə yığanda tamam ayrı həyat alınırdı, o da tamam ayrı adama oxşayırdı.” (Məsud, 2005: 79). Belə bir sual yaranır? Bütün azadlıq arzulan qadınlar avropa düşüncəli, qərb təfəkkürlü, qlobal dünyanın qadınlarıdır? Təbii ki yox. Sadəcə onlar müasir dünyanın qadını olaraq stereotiplərdən kənar yeni düşüncəyə, intellektə sahib olmaq istəyən qadınlardır. Zamana və vəziyyətə görə istisna olduğu kimi bu halda da istisna mövcuddur. Yalnız azadlığını və arzularını ailə, milli dəyərlər çərçivəsində reallaşdıran qadınlar əsl Azərbaycan qadınıdır deyə bilərik.

Qlobalistlərin təbliğ etdiyi qərb dünyasının qadına isə tamamilə fərqli yanaşması vardır. Onlar üçün qadın məsələsi ictimai bir problem kimi həll edilir. Bu səbəbdəndir ki, qərbdə baş verən inqilabların nəticəsi olaraq, qadınların kişilərlə bərabər hüquqlu olması məqsədilə “feminizm” cərəyanını yaradıldı. Afaq Məsudun da qadın qəhrəmanları bəzən feminist mövqedən çıxış edən qadınlardır. “Feminizm meyllərində mövcud olan ifratçı və təfritçi nəzəriyyələr səbəbi ilə modernizmdən yüksəkdə olan digər bir feminizm nəzəriyyəsini irəli sürürlər. Bu nəzəriyyənin xüsusiyyətlərindən biri nisbiliyə inanmaq və hər növ sabit əqidələri inkar etməkdir” (“İstismarçı qərb dünyasının qadına və onun azadlığına dair nəzəri necədir?”, 2012). Nəticələr göstərir ki, feminizm qadın hissələrinə bir tərəfli mövqə nümayiş etdirməklə yanaşı, vücudunun digər keyfiyyətlərini isə məhv edir. Bu problem Azər Qismətin “Amerikasayağı arzu” hekayəsinin də mövzudur. Beləki bir zamanlar birinci ərinə yalvarışla “məni boşama”, “ikinci arvad olmağa razıyam” deyən Nigar boşanaraq ikinci dəfə ərə getməklə Amerikaya yaşamağa köçür. Bildiyimiz kimi qloballaşan dünyada Amerika həyat tərzinin təbliği, Amerikasayağı düşüncə formasının kütləvi şəkildə insan şüuruna yeridilməsi, təbliğ edilən sakit, maddi rifahın insanlara zəmanət verilməsi özgüvən hissini artırmış olur. Bunun səbəbidir ki, Nigar Amerikaya köçməklə həyat tərzini, düşüncəsini, arzularını dəyişdirir. Ürəyində qalan “bircə arzusu” da elə Amerikasayağı arzudur. Bu arzu Vətəninə qayıtmaqla reallaşdırmaq istədiyi bir arzudur. Bu arzu, ədəb-ərəkandan uzaq, Şərq qadınına yaraşmayan tərzdə geyinib, davranış və qeyri-etik nitqi ilə ətrafdakıların diqqətini özünü çəkməyə nail olmaq, illərdi arzuladığı özünütəsdiq cəhdini həyata keçirməkdir. “Qadın qışqırdı. Və onun etdiyi hərəkət hamının matını qurutdu. Qadın arxasını ərinə tərəf çevirib əyildi, donunun ətəyini lap yuxarı qaldırıb - orasına qoşaəlli sillə vurub "ala eeeeeee", - deyə qışqırdı və yenidən maşına oturdu; maşını elə sürətlə ordan uzaqlaşdırdı ki, adamların üz-gözü, çayların içi tozla doldu. Adamlardan ancaq bu səslər eşidildi: "Bu nə idi belə?", "Bu kim idi belə?".Bayaq siqareti iki barmağının arasını yandıran, dərisi gizildəyən saqqallı kişi yalnız pıçıldadı: -Mən bilirəm o kim idi...yaxşı bilirəm....” (“Amerikasayağı arzu”, 2014) yazığının qeyd etdiyi bu detallar açıq-aydın onu göstərir ki, qərbleşmənin Şərq insanına edilən təsir və nüfuzu çox güclüdür. Bu mənada Azər Qismət də bu hekayəsi ilə qloballaşan dünyada milliliklə modernlik paralelliyində dəyişən obrazını sərgiləmiş oldu.

Onu da qeyd edək ki, zaman, cəmiyyət, ictimai mühit dəyişdikcə sosial-psixoloji davranışlar, cəmiyyətin sosial-mənəvi həyatının zəruri meylləri öz istiqamətini dəyişməyə məcbur olur. Yazıçılar isə hekayələrində bu dəyişimin nəticələrinə cəmiyyətdə obrazın (xüsusilə qadının) özünüifadə problemi kimi də yanaşmağa çalışırlar. Yazıçılar hekayələrində dəyişən zamanın, dəyişən qadın obrazını da yaratmaqla yanaşı, stereotiplərin, bioloji, ictimai fərqliliklərdən yaranan bərabərsizliyin qurbanı olan qadınların sosial-mənəvi varlığında yaşanan faciəvi reallıqları da nümayiş etdirməyi bacarmışlar. Daha çox qadın yazıçıların payına düşən bu mövzular son dövrlərdə də aktuallığını saxlamaqdadır. Bütün dövrlərdə qadına ümumbəşəri

və əxlaq prinsipi dəyərindən yanaşılması vacib sayılsa da, qadının cəmiyyətdə rastlaşdığı problemlər, gender siyasəti və bununla bağlı yaranan digər sosial problemlər həmişə yazıçıların diqqət mərkəzində olmuşdur. Baxmayaraq ki, zaman və qəhrəmanlar da dəyişir, mövzu da zamanla səsleşir, amma qadın yenə də stereotiplərin, “yazılmamış qanunların” ağır nəticələrini yaşayırlar, Gülşən Lətifxanın “Pıspısa” hekayəsindəki kimi. Mövzunun aktuallığı haqqında qeyd edilir: “Müasir hekayələrdə qoyulan məsələlərdən bir də qəhrəman və onu əhatə edən mühit problemidir. Əsərlərdəki qəhrəmanların mühitdə rastlaşdığı müxtəlif xasiyyətli insanlarla ünsiyyəti, mənəviyyat, əqidə və düşüncələrinə, davranışlarına öz təsirini göstərir. Mühitlə qəhrəmanın qarşıdurması elə güclənir ki, birbaşa konflikt yaranır. Qəhrəman bəzən mənəvi, bəzən də fiziki cəhətdən sarsılır (Hüseynova, 2016:307). G.Lətifxanın hekayəsindəki Pıspısa obrazının bir qadın olaraq arzuları, gəncliyi, keşməkeşli həyatı, mehriban olmayan, sevgi üzərində qurulmayan ailəsi (əyyaş atası, sevməyən əri və ailəsi) və ətrafındakıların laqeyd və biganəli münasibəti onun ölümünü belə səssiz edir, bu ölüm əzablı həyatının sonunda dinclik kimi təsvir edilir. Pıspısa obrazı hekayədə ilk öncə dəyərlərdən, hörmətdən uzaq olan qadın olaraq yalnız evin fiziki ehtiyaclarını ödəyir (ev işləri, ilk öncə övlad böyütmək, sonra isə nəvələrə qulluq) onun qadın kimi daxili dünyası, arzuları, sevgisi heç kimi maraqlandırmır. Qloballaşan dünyanın feminist dəyərlərinin tələblərindən uzaq olan bu obraz müti və acizdir. Onun əhatə edən cəmiyyət isə qəddar. O bir fərd, şəxsiyyət kimi mövcud deyildir. O, özünəhərmətdən, milli-mənəvi özünüdərkədən uzaq olan bir obrazdır. Bu mənada onun psixoloji sarsıntısı, ağır-acısı ədalətsiz sosial cəmiyyətdə heç kimə maraqlı deyildir. Eyni problemə amma digər aspektlərdən yanaşma Zeyneb Sati Yalçının “Qəhvə fasiləsi” (stereotiplərin ağır nəticələri), Coşkun Mutlunun “Hüzndür şəhərin küçələri”, Nur Ersenin “Gecikəciyik” (milli mentalitet, ailə daxili zorakılıq, geri düşüncə, nadanlıq, savadsızlığın tənqidi) adlı hekayələrində milli-mənəvi özünüdərkədən, kimlikdən uzaqlaşdırmaqla, bərabər xarakterik cəhətlərini itirmiş qadınların sosial-mənəvi problemləri diqqət mərkəzinə gətirilir.

XX əsrdə baş verən ictimai-siyasi dəyişiklik, kapitalist ictimai münasibətlərin formalaşması isə feminist hərəkatın dirçəlişinə, qadınların ruh və mənəvi yüksəlişinə də təsir göstərdi. Bu dirçəlişi Türkiyədə 80-ci illərdən sonrakı proseslərə bağlayan Yıldız Ramazanoğlu “kadınların yazma halı” məqaləsində qeyd edir: “Səksən sonrası sərəçtə devrimlərdən umudunu kesən erkeklər çoğunlukla para ve kariyere yöneldiklerinden, gündelik hayata dair dikkatleri zayıflamış olabilir ve asıl hayatın geçtiği bu alanı, hikayelerle kayıt altına almayı onun için daha çok kadınlar üstlenmişlerdir. Səksən öncesinin örgütlü, kendilerini grup aidiyeti içinde tanımlayan insanları, bu bağların parçalanmasıyla, örgüt ve birey bazında yaşanan yarılmalar vekopuşların bıraktığı boşluklardan ilerleyerek içlerinde saklı kalmış bireyi keşfettiler. Tek tek insanları yakın plana alma ve böylelikle yaşananları anlamlandırma çabasına katılmaya çalışan bir çok yazar var bu günlerde”(Ramazanoğlu, 2005; 107). Ahmet Uslu da məhz 80 sonrası hadisələrindən sonra türkiyə hekayələrinin mövzusunda feminizmin inkişafı aspektlərindən yazır: “Depolitizə edilən bireyin siyasi meselelerle uğraşmaması için cinsel özgürlük anlayışının benimsenmesi hikayelerde bu konunun da sıkça yer etmesine neden olur. Kadın ve kadın haklarındaki hukuksuzluklar, feminizm akımına güc kazandırır. Gençlerin cinsellekle, kadınların feminizmle, erkeklerin içki ile meşgul edilmesi anlayışı səksən sonrası Türk hikayeciliğinin karakteristik özelliğidir. (Uslu, 2016: 581)

Müstəqillik qazanmış Azərbaycan dövlətində isə ictimai-siyasi hadisələrin təsiri və Avropa meyillərinin axının nəticəsi olaraq qadınların həyatında, psixologiyasında və dünyagörüşündəki köklü dəyişikliklər artıq hiss olunmağa başlandı. Bu dirçəliş ədəbiyyatda qadın yazıçılarının ədəbiyyata axını və qadın mövzusunun ədəbiyyata yansması ilə özünü biruzə verirdi. Mətanət Vahid qeyd edir: “Çağdaş nəsrimizdə ayrı-ayrı müəlliflərin yaradıcılığında feminizm əks olunsada, onu bütövlükdə Azərbaycan qadın nəsrini üçün xarakterik hesab etmək olmaz. Çağdaş qadın nəsrini, o cümlədən hikayələrimiz də radikal feminizmdən uzaqdır, bununla belə, qadının taleyi, qisməti, payına düşən acılar qadın yazarlarımızı hər zaman düşündürür” (Vahid, 2016: 360). Nərgiz Cabbarlı da “ədəbiyyatda qadın məsələsi” məqaləsində həmişəki kimi fərqli yanaşması ilə diqqət çəkir. “Cəmiyyətdə kişi ilə qeyri-bərabər səviyyədə

olan qadın ədəbiyyatda da zərif və zəif məxluq kimi dəyərləndirilir. Yəni ədəbiyyatın vəsf və təsvir obyektini kimi tanınan qadına münasibət daha çox bu aspektdən qiymətləndirilir. Amma nəzərinizə çatdırmaq ki, bu, həmişə belə olmayıb. Belə ki, yazıçı və şairin məsələlərə birbaşa öz münasibətini əks etdirən ədəbiyyat nümunələri arasında təbii ki, əsər müəlliflərinin kimliyindən asılı olmayaraq, qadına nifrət, qadına ikrah, qəzəb, yuxarıdan-aşağı münasibət (əksinə deyil, məhz yuxarıdan aşağı) özünü biruzə verir. (Cabbarlı, 2006; 249)

Cəmiyyətdə feminizm konsepsiyasını qəbul etməyərək, qadınlarla kişilərin təbiətə fərqliliklərini səbəb gətirərək, nəinki fiziki, həm də psixoloji sferada uyğunluq olmayacağına əmin olanlar da cəmiyyətcə çoxluq təşkil edir. Bütün bu yanaşmalara görə feminizmə münasibət dövrün tələblərinə uyğun olaraq iki istiqamətdə şəxələnilir. 1. Qadın mənəviyyat, əxlaq, milli düşüncə normalarına uyğun olaraq qadındır, anadır, həyat yoldaşdır. 2. Dövrün, zamanın tələbindən doğan, qlobal dünyanın qadın qəhrəmanıdır. Bu iki yanaşmada qadının taleyi, problemləri fərdi-psixoloji problem kimi yox, onun taleyi ətrafın, cəmiyyətin sosial problemi kimi qiymətləndirilməlidir.

Azərbaycan yazıçısı Məzahim İsmayılzadənin “Havalı” hekayəsindəki qadın qəhrəman məhz qlobal dünyanın qəhrəmanıdır. Bu qadının ərindən fərqli olaraq ailədəki maddi durumu idarə etməsi bir sıra psixoloji-sosial, ailə daxili münasibətlərə səbəb olmuşdur. Onun bu mövqeyi və üstünlüyü azərbaycan qadınına məxsus kübar, incəliyi əlindən almış, milli özünüdərkədən uzaqlaşdırmış, müasir, qlobal dünyanın qadını kimi həyat yoldaşına qarşı azərbaycan ailə dəyərlərinə və mentalitetinə uyğun olmayan tərzdə münasibət yaranmışdır.

“Belə ağzını qara molla yumsun. Məni istəməyən havalansın! Mənə nə olub? Çoxlarının gözüne ox olub batıram. Elə sənindir də. Sən mənim paxıllığımı çəkirsən! İstəmirsən, gözün götürmür ki, bu qədər qazanıram, əynini-başını alıram, ayaqqabını, corablarını mən alıram, ancaq sən mənim qədrimi bilmirsən. Bu azmış kimi, hələ paxıllığımı çəkirsən.” (İsmayılzadə, 2014, 267). Göründüyü kimi ailənin maddi durumunun bu qadının ixtiyarında olması obraza aşırı özünəinam hissələrini və hökmranlıq xarakterini qazandırmışdır. Bu qadın müasir dövrün, qlobal dünyanın qadınıdır. Hekayədə onun həyat yoldaşının simasında isə mətin, güclü, alicənab xarakterli qəhrəmanların da olacağına işarə edən yazıçı məhz cəmiyyətimizin bu tipli obrazlara ehtiyacını vurğulayaraq qəhrəmanın dilindən bu sözləri səsləndirir: “-Sən orta təhsilli, savadsız adamsan. Alim adını daşımağın, elmlə məşğul olmağın nə olduğunusənə anlatmaq mümkün deyil. Çünki sən, sən kimilər hər şeyi pulla ölçürlər. Həyat təkəcə pul qazanmaqdan ibarət deyil. Çoxlu pulun olar! Ancaq həyat tərzin heyvandan fərqli olmaz. Bu faciədir! (İsmayılzadə, 2014, 267).

Türkiyə yazıçısı Buket Uzuner isə “Önceki ve Sonraki kadın” hekayəsində müxtəlif zamanlarda bir kişinin həyatına daxil olan iki qadının yaşadığı sosial həyatı onların psixoloji, milli özünüdərk aspektindən əks etdirmişdir. “Önceki ve Sonraki kadın” hikayesine feminist bir baxış” adlı məqalədə isə bu iki qadın belə xarakterlə edilir. “İlkinde sömürülme, digərində isə hürriyyət vardır. Ya kendi kişiliğini sonuna kadar eritecek, onlaşacak, kocasının bir uzantısı olarak yaşayacak ya da hür bir kadın-birey olarak yaşamayı tercih edecektir. Cinslerden birinin izole edildiği bir dünyada isə mutlu olmak imkânsızdır. Bu durumda kadın, özgürleşme adına evliliğini bitirmek zorunda kalacaktır. Peki bu şart mıdır? Şu durumda şarttır.” (“Buket Uzuner’in “Önceki ve Sonraki Kadın” Hikâyesine Feminist Bir Bakış”, 2013). Hekayədə kişinin yüksək eqosu, narsist mövqeyi hekayədə qadınların özünüdərk və təsdiq potensialını göstərmək imkanını mümkünəşür edir. “Aslında burası ne senin ne benim evim oldu. Kendine benzetip, öğütemediği kişilikleri bu evde barındırmaz o. Şimdi kendinin bir uzantısı olan seninle yaşamasının nedeni bu, biliyorsun” (Uzuner, 1998, 84) təhkiyəsində yazıçı cinsi bərabərsizlik yaşayan qadınların sosial-psixoloji sarsıntılarını oxucularına çatdırmağın ehtiyacını vacib bilir. Bu qadınlar qlobal dünyanın obrazları deyillər, onlar əxlaq, milli düşüncə normalarına uyğun yaşamaq istəyən, eyni zamanda müti və acizliyi seçmək istəməyənlərdir. Göründüyü kimi həm Azərbaycan, həm də Türkiyə yazıçıları sosial problemlərin kökündə yaşanan cinsi ayrıseçkilik,

feminizm dəyərlərinin hakim mövqeyə keçməsi kimi məsələləri hekayələrdə obrazların milli özünüdərk aspektindən işləyərək cəmiyyətin sosial-ictimai hadisəsi kimi əks etdirmişlər.

Bildiyimiz kimi qloballaşan dünyada informasiyanın cəmiyyətdə rolu və mövqeyi artsa da, ona qarşı münasibət isə birmənalı deyildir. Ona görə ki, informasiyanın özü ən bahalı məhsuldur deyə bilərik. Kimsə bununla böyük nailiyyət əldə edir, kimsə isə informasiyadan asılı salınaraq mənəvi ziyanlar da yaşamış olur. Birbaşa şüura, düşüncəyə, milli özünüdərkə təsir edən texnologiyanın nailiyyətləri həm də kütləvi şəkildə mədəni identikliyə ziyanları ilə gündəmədir. Cemal Şakarın “Bir Tip” adlı hekayəsindəki qadın da bu problemin mərkəzindədir. Hekayədə qadının həm yüksək eqosu (süslənib, bəzənib, xarici görünüşünə aşırı dərəcədə önəm verməsi, dəyərli bildiyi zamanı və pulunu alış-veriş saytlarında xərcləməsi), həm də texnikadan aşırı asıllığının psixoloji tərəfləri tənqid edilir: “Outlook`u açtı. Trenyol`dan, Markofoni`den, Morpiho`dan, Limango`dan yağın indirim maillərinin yanında, Şehirfirsatı`nın, Grupanyanın, Şekirkeyfi`nin, Firsatbufirsat`ın fırsat mailləri yağıyordu...” (Şakar, 2017, 97) məhz bu alış-veriş saytlarının aludəçisi olan bu obraz həm də bir çox məqalələrin müzakirə obyektidir. “Cemal Şakar öyküsünə bunların yanı sıra, dönemine görə oldukça yeni sayılabilecek başka konu ve temalar, terim ve kavramlar da girer. Bunlardan ilki teknoloji, internet ve buna bağlı olarak sosyal medya ve iletişim araçlarıdır. Bunların kullanımındaki ilk işlev öyküdeki “modern” karakteri oluşturmak, ikinci işlev ise modernizmin ağına düşen insanın, bilhassa Müslümanların içine düştüğü vaziyeti göstererek özeleştiriyi yapmaktır. Mürəkkep`te “Bir Tip” isimli öyküde modern hayatın, kapitalizmin kısacasında kalan bir kadın tipi ele alınmış bu karakter oluşturulurken markalar, bankalar, hesaplar, sosyal medya vb. gibi “modern tuzak”lar sık sık vurgulanmıştır” (“90 öyküsünün yeni ve özgün sesi: Cemal Şakar-Senem Gezeroğlu”, 2017). Bu qadını təsvir etmək belə yazıcının qeyd etdiyi kimi yorucu və bezdiricidir. “Telefonum çalıyor.

Arayan Aykut Ertuğrul.

-Abi nasılsın?

-N`olsun, iyilik valla!

-Sesin kırık dökük geliyor.

-Yok yahu! Günlerdir bir tipvar elimde; bir sürü not; markalar, fiyatlar, diyet listeleri. Bu kadıncağıza bir türlü hikaye uyduramıyorum; canım sikkın, ondandır”

- Yolla bana; bilirsin ben öteleye çalışmalarımı severim.

Ona, güzel bir hikaye uydururum.

-Çok güzel! Hemen yolluyorum.

-Abi espri yapmıştım.

-Valla n`aparsan yap. Hemen yolluyorum.

Gmail`i açıyorum. Bütün notları bir dosya yapıp Aykut`a yolluyorum. Bir hafifliyorum, bir hafifliyorum... Aklım başıma geliyor, bilincim berraklaşıyor. Ohh be dünya varmış!” (Şakar, 2017, 101).

Cemal Şakarın “Fısıltı” adlı digər hekayəsindəki müasir qadın tipi də modern həyatın yetişdirdiyi obraz olaraq bədbəxtsizliyi, səbəbsiz ağrı və acıları ilə global dünyanın insanıdır. Hekayədə modern həyatın, global dünyanın bütün şərtləri (kafə, alış-veriş mərkəzi, marka, vitrin, kredit kartı kimi ünsürlər hansılar ki, müasir zamanda həyatımızın ayrılmaz detallarıdır) süjet boyunca obrazın modern həyatını simvolizə etməkdədir. O, milli-mədəni dəyərlərdən uzaqlaşmış, milli özünüdərkə yadlaşmış bir obrazdır. “Kanatlarımı dəğdirdim və uyandı koca şəhər, kocamış İstanbul, bir dokunuşla uyandı, dalğalandı və uyarıldı insanlar, uyarılan insanlar fırladı kendi içlərindən şəhərin içlərinə, yırtılan gökten yağacaktı sınırsız haz, sınırsız lezzet,

sınırsız iştah, tattıkca doymayacak, doymadıkca yiyecek, yedikçe tüketecek, tükettikçe kusacak, kustukça tüketecek, tükettikçe haz alacak, haz aldıkça lezzetler, lezzetler, lezzetler, çatlayacak kendilerini kusacaklar caddelere, mağazalara, barlara, gece külüplerine, tatillere” (Şakar, 2015:90) deyən şeytan obrazı dünya gözəlliklərindən uzaqlaşmış bu qadını artıq heç nə ilə təəccübləndirə və özünə ovsunlaya bilmək iqtidarında deyildir. “Kültürel dəyərlərdən olan Süleymaniye Camisi`nin, Galata Kulesi`nin varlığını bile bilmez. Çünki bunlar burjua hayatına dahil değildir. Şeytan gaflete düşüb de kadınıla ilgilenməyi bıraktığı anda karakter, düşüdüğü durumun farkına vararak üzerindeki acıyı kara büyü olarak görür” (Bulut, 2019:109). Bu mənada Cemal Şakar hekayələrində dünyanı dəyişən bu qloballaşma prosesi insanı özünüdərkdən, xarakterdən, dəyərlərdən uzaqlaşdıraraq həm fərqli mədəni müxtəliflik aşılaraq, həm də ziddiyyətli məqamları ilə insan həyatını öz toruna salmağı bacarır fikri bir daha öz təsdiqini tapmış olur.

Azərbaycanlı yazıçı İlqar Fəhminin “Səndən nigaranam” hekayəsində düşüncəsi, dünyagörüşü, davranış və danışığı ilə əsl azərbaycan kişisini xarakterə edən Əbdül kişi isə ənənə (özü) və yeniliyin (həyat yoldaşı) diktə etdiyi iki zamanın arasındadır. Nə əvvələ qayıdıb öz xarakterini yeridə bilir, nə də indiki zamanın tələbi ilə ayaqlaşsın və razılaşsın bilir. Bu ikilik onu məhv edir. Qadına verilməyən azadlıq, onunla bağlı ənənəvi stereotiplər bu hekayədə zamanın, feminizmin diktə elədiyi yeniliklə əvəz olunur. Əbdül kişinin xarakterindəki millilik yeniliyə meydan oxuya bilmir. Qlobal dünya, müasir dünyanın tələbləri ilə dəyişən qadın düşüncəsinin qarşısında aciz qalan baş obraz geri çəkilmək məcburiyyətində qalır. Qloballaşmanın stereotiplərə meydan oxuması, müasir zamanın diktə elədiyi qanunlar bu hekayədə də diqqət mərkəzindədir.

“Amma o, adi ədəbiyyat müəllimi idi, bundan o tərəfə getməyə nə həvəsi, nə də enerjisi vardı. Özü də bunu başa düşürdü. Amma görürdü ki, arvadının enerjisi aşır-daşır, günü-gündən irəli gedir, yüksəklərə qalxır, onunçün də çəkildi kənara. Arvad kölgəsində dolanmağı sığışdırmadı özünə” (Fəhmi. 2009:110). Ona görə də bu hekayə də feminist dəyərlərinin təbliği aspektindən maraqlı kəsb etməkdədir.

Ümumdünya inteqrasiyasına xidmət edən qloballaşma məqsədli şəkildə milli özünəməxsusluğun qorunub saxlanılmasına böyük maneələr törədərək qarbləşməyə doğru olan meyilləri daha da gücləndirir, Qərbin Şərq üzərində hökmranlığı başlayır demək də mümkündür. Nəticə etibarlı ilə məqsəd “Qərb simalı” insan yaratmaqdır. Bütün milli keyfiyyətlərdən, milli ideologiyadan, milli kimlikdən, xarakterdən, adət-ənənədən uzaq dünya insanı. “Kültür olgusu, dəyişməyən, hep olduğu gibi kalan bir anlamlar bütünü değildir; zamana, siyasal, sosial ve ekonomik yapıdaki gelişmelere bağlı olarak değişikliğe uğrayabilir; başka kültürlerle karşılıklı olarak alışverişte bulunabilir. Kültür değişmelerinde sağlıklı olan yol, dayatmacı olmadan, ana kalıp korunarak kültürün çağın gereklerine göre kendiliğinden yeni şekil kazanması, başka bir ifadeyle “gelişerek” değişme süreci izlemesidir” (“Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi”, 2005) deyilsə də Türkiyə hekayələrində qloballaşmanın təsiri ilə millilikdən uzaqlaşan obrazlara tez-tez rast gəlmək mümkündür. Qloballaşmanın nəticəsi olan feminist dəyərlər Türk yazarı Ayşe Kulinin “Gülizar” adlı hekayəsinin də əsas mövzudur. Hekayədəki qloballaşmanın təbliği etdiyi qaydalar, feminizmin verdiyi azad düşüncə baş obraz Gülizarın simasında müzakirə obyektinə gətirilir. Qərb dünyası və həyat tərzindən Şərq dünyasına tranzit edən modellik sənətinin mənfəət tələfləri bu hekayədə Gülizar adlı cavan bir qızın simasında öz əksini tapmışdır. Usta Artur Qərbə can atan bu modelin gözəlliyindən ilhamlanaraq onun manikenini yaratmışdır. Türk qadın gözəlliyinin sirrini, əsrarəngizliyini Gülizarın simasında axtarmağa çalışan usta Arturun da xəyyallarını məhz qərbin həyat təzi və düşüncəsi ilə yaşayan Gülizarın qərbə olan meyilliyi puç etmişdir. Qərbin çirkin cizgiləri Gülizarın gözəlliyini, xarakterini, istiliyini, mənəvi ruhunu, davranışlarını da əlindən almaqla yanaşı, onu getdikcə daxilən və zahirən kobudlaşdırmışdır.

“Benim adım Güli oldu artık”-dedi Gülizar

“O da niyeymiş?- diye sordu Artur usta

“Artin amca, bizim orda, yani mankenlerin arasında Gülizar çok köylü adı gibi duruyor”, -dedi, “kısalttık Güli yaptık. Sen de bana Güli de artık olur mu?” ,“Çöp gibisin zaten. İki lokma yemekle bu yaşta hiçbir şey olmaz. Saçlarını kesdiğine çok üzüldüm doğrusu. Ne güzel saçların vardı, ipek perdeler gibi düşerdi sırtına.

“Eee, ne yapalım, kes denince kesmeye mecburuz. Ajans karar veriyor nasıl olacağına”- dedi Gülizar (Kulin, 1997: 562-563).

Nəticə

Bu mənada həqiqətdir ki, milli kimliyə, dəyərlərə az və ya çox dərəcədə bağlılıq öz əksini insanın həyat tərzində, xarakterində və vərdişlərində özünü biruzə verir. Göründüyü kimi hekayədə Qərbin xüsusilə Avropanın tabeçilik, itaətedici qüvvəsi Şərq düşüncəli obraza daha tez təsir etməklə, onu öz dünyasından uzaqlaşdıraraq qərb düşüncəli bir insana (obraza) çevirir. Milli keyfiyyətlərdən uzaqlaşmış, milli kimliyə biganə olan fərd artıq qloballaşmanın nail olduğu qələbədir. Bu qələbə həm də feminist dəyərlərin əldə etdiyi qələbədir deyə bilərik.

Ədəbiyyat

Bildirici, Z. & Güləndam, R. (2013). Buket Uzuner'in "Önceki ve Sonraki Kadın" Hikâyesine Feminist Bir Bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (30), 269-277.

Bulut, S. (2019). *Cemal Şakar Öykülerinde Yapı ve Tema*. Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Cabbarlı, N. (2006). *Yeni Nəsil Ədəbiyyatı*. Bakı: Elm.

Əlişanoğlu, T. (2016/2017), Tənqid Net. (12), 405-408.

Fəhmi, İ. (2009). *Azərbaycan Jurnalı*. (2), s.101-112.

Hüseynova, M. (2016). Müstəqillik Dövrü Azərbaycan Ədəbiyyatı. Bakı, *Elm və Təhsil*. C. I, 298-314.

İsmayılzadə, M. (2014). *Roman, Hekayələr, Sunami*. Bakı: Mbm.

Mahiroğulları, A. (2010). Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi. *Journal of Social Policy Conferences*. 0 (50), 1275-1288

Kulin, A. (1997). *Sait Faik Hikaye Armağanı Antolojisi (1955-2007)*. 557-565.

Məsud, A. (2005). *Yazı. Roman, Esse, Hekayə*. Bakı: Qanun Nəşriyyatı.

Ramazanoğlu, Y. (2005). Hece Öykü. 80 Sonrası Türk Öykücülüğü. *İki Aylık Öykü Dergisi*: S.2. 9 Haziran-Temmuz 2005. 106-112.

Şakar, C. (2017). *Mürekkep*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Şakar, C. (2015). *Portakal Bahçeleri*. 2. Baskı. İstanbul: İz Yayıncılık.

Tosun, N. (2005). Hece Öykü. 80 Sonrası Türk Öykücülüğü. *İki Aylık Öykü Dergisi*: S. 2. 9 Haziran-Temmuz 2005. s.59-69.

Uslu, A. (2016). 1980 Sonrası Türk Hikayeçiliğinde Kişi(ler) Tipolojisi. *Turkish Studies Volume 11/15 Summer*, 577-608.

Uzuner, B. (1998). *Aydın En Çıplak Günü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Vahid, (2016). Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı: *Elm və təhsil*. C. II, 343-363.

İnternet kaynakları

90 öyküsünün yeni ve özgün sesi: Cemal Şakar- Senem Gezeroğlu (2017), Erişim adresi:<http://www.cemalsakar.com/yazilan-detay/90-oykusunun-yeni-ve-ozgun-sesi-cemal-sakar-senem-gezeroglu/>

İstismarçı qərb dünyasının qadına və onun azadlığına dair nəzəri necədir?. (2012, 19 aprel). Erişim adresi: <https://www.islamquest.net/az/archive/question/fa14501>

Amerikasayağı arzu. (2014, 15 avqust). Erişim adresi:<http://yarpaq.az/az/amerikasayai-arzu-hekaye/>

Azərbaycan ədəbiyyatında modernizm cərəyanı olubmu? (2019, 11 fevral) Erişim adresi:<http://www.artkaspi.az/az/azerbaycan-edebiyatinda-modernizm-cereyani-olubmu/#.Xcu87TFqbDd>